

İŞGALDEN İSTİKLALE CEZAYİR

Mehmet NAM*

Özet

1519'da Barbaros'un fethiyle Osmanlı hâkimiyetine giren Cezayir, 1830'da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Zor bir dönemden geçen Osmanlı Devleti, işgali diplomatik yollarla önlemeye çalışmış; fakat başarılı olamamıştır. Ancak Doğu'da Hacı Ahmed Bey'in, Batı'da da Emir Abdülkadir'in direnişlerini desteklemiştir. İlk defa 1847'de yayınlanan devlet salnamesinde Cezayir'e yer vermemiştir. Fransa yaklaşık bir milyon Avrupalı kolonu Cezayir'e yerleştirerek nüfus ve güç dengesini değiştirmiştir. Elinden toprakları alınan yerli halk, 1881'deki "Yerli Kanunu" (Code de l'indigénat) ile ikinci sınıf konumuna düşürülmüştür. 1954'de başlayan milli mücadele sonucu Cezayir 1962'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Cezayir'in bağımsızlık oylamalarında Fransa'nın yanında yer alan Türkiye çekimser oy kullanmıştır. İkili ilişkileri olumsuz etkileyen bu durum daha sonraki dönemde onarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cezayir, Fransa, İşgal, Sömürü, Bağımsızlık, Barbaros.

Abstract

ALGERIA; FROM THE INVASION TOWARDS THE LIBERTY

In 1519, by the conquest of Barbaros, Algeria was subjected to the Ottoman Empire and occupied by the French in 1830. As the Ottoman Empire lived a very difficult period of duration, he could not made anything against the occupation, but wanted to use diplomatic means. However could not get a successful result. Nevertheless, in the west and the east, the Ottoman gave support to the resistances of Haji Ahmed Bey and Emir Abdulkadir respectively. In 1847 the Ottoman Empire officially excluded Algeria from his principality list. France changed the population and balance of power by placing approximately one million European in Algeria. The indigenous people whose lands were invaded were reduced to second class by "Indian Regulation" (Code de l'indigénat) issued in 1881. The movement of national struggle that had began in 1954, finalized successfully by gaining independence in 1962. In independence voting Turkey stood by France's side and gave abstained vote for Algeria. The negative effect on bilateral relations occurred by this reason was tried to be fixed afteryears.

Keywords: Algeria, France, occupation, exploitation, independence, Barbaros.

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; mehmetnam@hotmail.com.

Cezayir bir taraftan Afrika'nın giriş kapısı, diğer taraftan da adeta Akdeniz'in karakolu konumunda olması sebebiyle her zaman stratejik önemini korumuştur. Bundan dolayı İspanya, Portekiz, İngiltere ve Fransa gibi birçok Avrupalı devletin hedefinde bulunan Cezayir, zaman zaman bu ülkelerin saldırılarına da maruz kalmıştır. Saldırıları karşısında 1516'da Barbaros kardeşlerden yardım istemeleri neticesi bölgede başlayan Osmanlı hâkimiyeti 1847 yılına kadar üç asırdan fazla sürmüştür. Barbaros Hayreddin'e Yavuz Sultan Selim tarafından Beylerbeyliği, ardından Kanuni Sultan Süleyman tarafından da Kaptan-ı Deryalık unvanları verilmiştir. İstanbul'a en uzak bölgelerden birisi olmasına rağmen, Osmanlı'yla ilgili hemen hemen ciddi hiçbir sorun yaşanmamıştır. Barbaros tarafından Yavuz Sultan Selim'in izniyle Cezayir'e götürülen Kuloğulları burada Türk kimliğini oluşturmuş ve yerli halkla çok rahat kaynaşmıştır. Kuloğulları bugün de halen Türk isim ve soy isimleriyle varlıklarını korumaya devam etmektedirler. Bununla birlikte birçok cadde, sokak, hastane, bölge isimlerinin de halen Türkçe olması Cezayirlilerin Türklerle olan tarihi bağlarını ve sevgilerini göstermektedir. Ancak XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi olarak zayıfladığı ve birçok sorunla uğraşmak durumunda kaldığı bir dönemde, Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi karşısında Osmanlı, diplomatik çareler aramanın dışında ciddi bir yaptırım uygulayamamıştır. Sadece burada, Kuloğullarından Hacı Ahmed Bey tarafından Doğu'da Konstantin şehri etrafında, Emir Abdülkadir tarafından da Batı'da Muasker çevresinde işgale karşı başlatılan direniş hareketlerine destek vermekle yetinmiştir. Her iki lider de Fransız işgaline karşı 17 yıl süren bir mücadele vermiştir. Ne var ki ikisi güçlerini birleştirememiş ve kendi liderliği etrafında toplanılmasını istemiştir. Hacı Ahmed Bey esir düşerek Cezayir'de vefat etmiş, Emir Abdülkadir ise Osmanlı topraklarına yerleşmesine izin verilmesi şartıyla Fransızlara teslim olmuştur. Bir müddet Fransa'da tutuklu kaldıktan sonra, önce Bursa daha sonra da Şam'a yerleşen Abdülkadir, Osmanlı'nın himayesinde yaşamını sürdürmüş ve Şam'da vefat etmiştir. 1830'dan 1962 yılına kadar 132 yıl süren Fransız sömürge döneminde Cezayirli, birçok sıkıntılara maruz kalmışlardır. Avrupa'dan getirilen kolonlarla Cezayir'de güç dengesi değiştirilmiştir. Yerli halkın elinden topraklarının alınıp kolonlara verilmesi ve kendilerinin de o topraklarda işçi olarak çalıştırılmaları neticesinde halk adeta köle konumuna düşürülmüştür. Bağımsızlık mücadelesi verildiği dönemde de birçok

acılar yaşayan Cezayirli bu dönemde 1,5 milyon insanını kaybetmiştir. Fransa, Cezayir'i kendi toprağı olarak kabul etmiş ve bunu “*Cezayir Fransa'dır*” veya “*Fransız Cezayiri*” gibi ifadelerle dile getirmiştir. Bundan dolayı da hiçbir zaman buradan çıkacağını düşünmemiştir. Hatta Almanların Fransa'yu işgal ettikleri dönemde Fransızlar, Cezayir'i kendilerine merkez yapıp, savaşı buradan idare etmişlerdir. Bu açıdan Cezayir'de başlayan bağımsızlık taleplerine Fransızlar çok sert karşılık vermiştir. Cezayirli konu- yu Birleşmiş Milletlere taşımak suretiyle dünya kamuoyunun desteğini kazanmışlardır. Yaklaşık 8 yıl süren mücadele sonrasında Cezayir 1962'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bugün hala Fransız işgalinin acılarını yüreklerinde yaşayan Cezayir halkı, 2012 yılında bağımsızlıklarının 50. yılını kutlamıştır.

1. 1830 Öncesi Cezayir: Barbaros'tan “Yelpaze Olayı”na

XVI. asrın başlarında Akdeniz'e hâkim olmak isteyen İspanya, Cezayir'i işgal etmek istemiştir. İspanyol haçlı saldırılarına maruz kalan Cezayirli, Barbaros Kardeşlerden (Oruç ve Hızır Reis)¹ yardım talep ederek ülkelerine davet etmişlerdir². Barbaros Kardeşler de 1516 yılında Cezayir'i ele geçirecek bölgeye hâkim olmuşlardır. Ancak Barbaros Hayreddin, güçlü İspanyol saldırı- larına karşı direnebilmek için Osmanlı'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Bunun için de halkın onayıyla Cezayir'in Osmanlı hâkimiyetine girmesini sağlamış ve burayı “*Padişahın Ülkesi*” olarak ilan etmiştir³. 1519'da Yavuz Sultan Selim'e bağlılığını bildiren Barbaros Hayreddin'e “*Beylerbeyliği*” unvanı verilmiştir. Ayrıca Cezayir'e 2000 yeniçeri götürmesine ve bir o kadar da asker toplamasına

¹ Barbaros lakaplı Oruç Reis'in vefatından sonra Hızır (Hayreddin) Paşa, Barbaros unvanıyla anılmıştır. Bkz. Ali Rıza Paşa, *Mir'atü'l-Cezayir*, 1293, s. 15.

² Kemal Kahraman, “Cezayir (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, VII (1993), 486; George Yver, “Cezayir”, *IA*, III (1988), 136, 147; Türkkiye Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s. 142; Ferhat Deniz, *Cezayir Nereye? Geliyorum Diyen İslam Devrimi*, Denge Yayınları, 1992, s. 16.

³ Achille Fillias, *Histoire de la conquête et de la colonisation de L'Algérie (1830-1860)*, Arnaud de Vresse, Libraire-Editeur, Paris 1860, s. 1-9; Mohamed Derradj, *Osmanlıların Cezayir'e Girişi (1512-1543)*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2011, s. 104, 117, 118; Yver, a.g.m., s. 148; Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1957, s. 3; Elem Eyrice, *Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s. 64-65; Ali Rıza Paşa, *Mir'atü'l-Cezayir*, s. 11-13.

izin verilmiştir⁴. 1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Barbaros'a "Kaptan-ı Derya" unvanı verilmiştir.⁵ Böylece Akdeniz, üç asır boyunca Osmanlı Devleti'nin kontrolünde kalmıştır⁶. Stratejik konumu sebebiyle daima Avrupa devletlerinin hedefi haline gelen Cezayir, 1830 yılında Fransa tarafından işgal edilerek Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır⁷. İşgal için kendisine uzun zamandan beri bahane arayan Fransa "Yelpaze Olayı" ile bu fırsatı yakalamıştır⁸.

Aslında 1789 yılından beri Fransa ile iyi ilişkiler içinde olan Cezayir'den, 1793 yılında çıkan *Monitör* gazetesi fedakâr ve sadık bir dost olarak bahsetmiştir. Avrupa devletlerinin Fransa'ya karşı savaştığı böyle bir dönemde bu dostluğun çok büyük kıymeti vardır⁹.

Ancak Napolyon dönemi (1799-1814) iki ülke arasındaki ilişkilerin oldukça gergin olduğu bir süreç olmuştur. Napolyon'un Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Kuzey Afrika bölgelerine, özellikle de Cezayir'e yönelik planları bu gerginliği tırmandırmıştır. Bununla birlikte Napolyon, Avrupa'daki karışıklıklar yüzünden Cezayir'i işgal etmek için planladığı sefere çıkamamıştır. Aynı zamanda bu gerginlikte 1805 Tarafalgar Deniz Savaşı'nın da bir payı olmuştur. İngilizler bu savaşta Fransızları yenerek Akdeniz'e hâkim olmuşlardır. Bu olay neticesinde Cezayir Beylerbeyi, Fransızların bu şehirde işlettikleri şirketleri ellerinden alarak İngilizlere kiralamıştır. Bu da Fransa'yla Cezayir'in arasını

⁴ Kahraman, a.g.m., s. 486; Fillias, a.g.e., s. 13; Derradj, a.g.e., s. 126-127; Yver, a.g.m., s. 136; Kuran, a.g.e., s. 3; Ali Rıza Paşa, a.g.e., s. 18; Hasan Selim, *Cezayir Bağımsızlık Savaşı*, Beyan Yayınları, 1985, s. 26.

⁵ Kahraman, a.g.m., s. 486; Kuran, a.g.e., s. 3-4; Derradj, a.g.e., s. 93; 147-148; Deniz, a.g.e., s. 16; Şinasi Sönmez, *Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu (1954-1962)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 1; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 2.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara 1988, 368-370.

⁷ Benjamin Stora, *Histoire de l'Algérie Coloniale (1830-1954)*, Hibre Editione, Paris 2004, s. 12-13; Aysel Fedai, *Fransa Hâkimiyetinde Cezayir (1914-1954)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2008, s. 54.

⁸ Ercüment Kuran, "Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü (1827)", *Tarih Dergisi*, III/5-6 (1953), 62. Kuran, a.g.e., s. 12.

⁹ Stora, a.g.e., (1954-1962), s. 12.

iyiden iyiye açmıştır. Böylece Cezayir'i işgal etmek isteyen Fransa'nın eline başka bir bahane daha geçmiştir¹⁰.

Aslında işgalin görünmeyen bir hedefi daha vardır. Bu ise ülkenin içeride yaşadığı problemleri örtme çabasıdır. Daha sonra başbakan da olacak olan Prens de Polignac, Cezayir'de kazanılacak zaferin Fransa'yı iç karışıklıklardan kurtaracağı, ordu ve kamuoyunun dikkatini başka yöne çevireceği ve dolayısıyla kendisinin de kurtuluşu için bir fırsat olduğu noktasında Kral X. Charles'ı (1824-1830) ikna etmiştir. Polignac, bu vesileyle basın özgürlüğünü kısıtlamayı ve Mebuslar Meclisi'ni dağıtacak “*Kral Kararnameleri*”ni çıkartmayı ummuştur¹¹. Aynı zamanda Fransa, bu yolla Kuzey Afrika'ya yerleşerek İngiltere'nin Akdeniz'e hâkim olmasını engellemek istemiştir¹².

Bu arada XVIII. asrın sonunda yaşanan alacak meselesi iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir¹³. Avrupa devletleri ile savaş halinde olan Fransa, güney bölgelerinin tahıl ihtiyacını Cezayir'den karşılamaktadır¹⁴. Aslen İtalya'nın Ligurna (Livorno) şehrinden olup Cezayir'de yaşayan Nephtali Busnach ve “*Yahudiler Kralı*” Joseph Bacri¹⁵ şirketleri, Cezayir Dayısı'nın¹⁶ izniyle Marsilya üzerinden Fransa'ya 15 milyon tutarında buğday satmıştır; ancak yedi

¹⁰ Kuran, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹¹ Kuran, *a.g.e.*, s. 12-13; Raphael Danziger, *Bir Başkaldırının Anatomisi*, Akabe Yayınları, İstanbul 1988, s. 56.

¹² Gençosman Önal, *Cezayir'in Bağımsızlık Sürecinde Fransa'nın Yürüttüğü Siyaset ve Uygulamalar*, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 55; Olivier Le Cour Grandmaison, “Liberty, equality and colony”, <http://mondediplo.com/2001/06/11TORTURE2>, (Erişim. 15.08.12); Eyryce, *a.g.e.*, s. 69.

¹³ Charles-André Julien, *Histoire de L'Algérie Contemporaine La Conquête et les Débuts de la Colonisation (1827-1871)*, Casbah Edition, 2005, s. 21.

¹⁴ Julien, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁵ Yver, *a.g.m.*, s. 138.

¹⁶ Cezayir'deki Osmanlı yönetimi 4 döneme ayrılmaktadır. Bunlar Beylerbeyliği Dönemi (1519-1587), Paşalar Dönemi (1587-1659), Ağalar Dönemi (1659-1671) ve son olarak da Dayılar Dönemi (1671-1830)'dır. “*Dayı*”, Cezayir'de 1671'de denizci reislerin ayaklanarak *Ağalar* saltanatına son vermesiyle, yeniçerilerin, ölünceye kadar *Ocağı* idare etmek üzere içlerinden seçtikleri bir idarecidir. XVII. yüzyılın sonlarına doğru Ocakları “*Dayı*” denilen yeniçeriler yönetmiştir. Bu dönemde 11 Dayı yönetime gelmiş ve Cezayir'in Osmanlı Devleti ile olan bağları zayıflamıştır. Bununla beraber Dayılar Döneminde Ocak bağımsız bir devlet gibi yönetilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Sönmez, *a.g.e.*, s. 13-14; Deniz, *a.g.e.*, s. 18-20; Fedai, *a.g.e.*, s. 32-40.

milyon frank civarındaki alacaklarını tahsil edememiştir. Yahudilerin birçok Fransız şirketine borçlu olması dolayısıyla da Fransa 28 Ekim 1819 tarihli sözleşmenin 4. maddesine dayanarak bu parayı alıkoymuştur¹⁷. Cezayir Dayısı Hüseyin Dayı'nın Bacri ve Busnach adlı Yahudi tüccarlardan geciken vergilerini istemesi üzerine onlar da Fransa'dan alacakları parayı tahsil edemediklerini ifade etmişlerdir. Tüccarlar, bundan dolayı zor durumda kaldıklarını dolayısıyla vergilerini ödeyemediklerini Hüseyin Dayı'ya bildirmişlerdir. Hüseyin Dayı, alacakların tahsili için Fransa Kralı, Dışişleri Bakanı ve Meclis Başkanı olmak üzere üç mektup göndermiş; fakat bir cevap alamamıştır. 29 Nisan 1827 yılı Ramazan Bayramı'nda bütün konsolosluklar Cezayir Dayısı'nı ziyarete gelmiştir. Kralından kendisine bir cevap gelip gelmediğini soran Hüseyin Dayı'ya Fransız Konsolosu Pierre Deval'in, "*Fransa Kralı ve cumhuru sana kâğıd tahrir itmez ve mersul kâğıdlarına dahi karşuluk irsal itmez*" şeklinde verdiği cevap karşısında hiddetlenerek, elindeki yelpaze ile Deval'e iki üç defa vurmuştur¹⁸. Uzun zamandan beri Cezayir'i işgal etmeyi planlayan Fransa, böylece aradığı resmi bahaneyi bulmuştur¹⁹. Olayı ülkesine yapılmış büyük bir hakaret olarak kabul eden Fransa, Dayı'nın özür dilemesini istemiştir. Ancak kendisini haklı bulan Hüseyin Dayı'dan beklenen özür gelmeyince 16 Haziran 1827 tarihinden 1830'a kadar Fransa, Cezayir limanını muhasara etmiştir²⁰. Doğal olarak İngiltere de bu seferden memnun olmamıştır²¹. Fransa'nın Cezayir'e savaş açmasının asıl sebebi ekonomiktir. Eğer Hüseyin Dayı özür dilemeyi kabul etseydi bile, Fransa Cezayir'de en imtiyazlı devlet sayılmayı isteyecek, ayrıca

¹⁷ Kahraman, a.g.m., s. 488-489; Yver, a.g.m., s. 138; Julien, a.g.e., s. 25; Kuran, a.g.e., s. 11; Kuran, a.g.m., s. 4-56; Ali Rıza Paşa, a.g.e., s. 55. Satılan malın buğday değil mercan olduğuna dair bkz. Ali Rıza Paşa, a.g.e., s. 55; Avni Çeviker, *Hür Cezayir*, Kültür Matbaası, Ankara 1958, s. 19.

¹⁸ Kahraman, a.g.m., s. 489; Fillias, a.g.e., s. 61; Julien, a.g.e., s. 27; Ercüment Kuran, a.g.m., s. 12; Çaycı, a.g.e., s. 13; "Yelpaze Olayı" olarak bilinen bu hareket, tablolara konu olmuş ve propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. bkz. Önal, a.g.e., s. 54-55; Esat Daybelge, *Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961, s. 24; Yver, a.g.m., s. 138; Ali Rıza Paşa, a.g.e., s. 55-56; Deniz, a.g.e., s. 22; Selim, a.g.e., s. 35; Yelpaze Olayı ve Buğday meselesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kuran, a.g.m., s. 5-6, s. 54-61; Daybelge, a.g.e., s. 24-34; Sönmez, a.g.e., s. 16.

¹⁹ Kuran, a.g.e., s. 12; Kuran, a.g.m., s. 5-6, s. 62; Önal, a.g.e., s. 54-55; Çeviker, a.g.e., s. 19.

²⁰ Kahraman, a.g.m., s. 489; Yver, a.g.m., s. 138; Fillias, a.g.e., s. 61; Kuran, a.g.m., s. 5-6, s. 62; Ali Rıza Paşa, a.g.e., s. 74-76; Deniz, a.g.e., s. 22.

²¹ Yver, a.g.m., s. 138; Çaycı, a.g.e., s. 13.

bir ultiमतomla da Fransız ithal mallarından alınan yüzde on gümrük vergisinin kaldırılmasını teklif edecektir²².

Ancak işler Fransa'nın düşündüğü gibi olmamıştır. Aslında Restorasyon idaresinin (1814-1830) itibarını yüceltmek gayesiyle yapılan bu sefer, 1830 ihtilali ile Bourmont'ları tahtından indirmiştir. X. Charles, Fransa'dan kaçmak zorunda kalmıştır²³.

Napolyon'dan sonra gelen Louis Philippe döneminde (1830-1848) ise Fransa ile Cezayir arasındaki ilişkiler düzelmiştir²⁴. İngiltere'yi gücendirmek istemeyen Louis Philippe uzun bir süre Cezayir'i işgal etmeyi düşünmemiştir. Ancak İngiltere'den emin olduktan sonra Cezayir'i muhafaza etmeye karar vermiş, 1834'te burayı "*Fransız Kuzey Afrika Umumi Valiliği*"ne bağlamıştır²⁵.

II. Mahmud döneminde (1808-1839) birçok açıdan zor günler geçiren Osmanlı Devleti, altı yıldan beri devam eden Fransa'nın Mora'yı geçici işgali ve Mora isyanı (1821), Balkanlarda istiklal mücadeleleri, Osmanlı-Rus Savaşı (20 Ekim 1827), Navarin'de donanmanın yakılması (20 Kasım 1827), Mehmet Ali Paşa isyanı (1828-1833) ve ordudaki sıkıntılar gibi pek çok gaile ile meşgul bulunduğundan, Osmanlı'nın bir parçası sayılan Cezayir'in işgali karşısında ciddi bir girişimde bulunamamıştır²⁶. Aynı zamanda *Cezayir-i Garb Ocağı*'nin da kendi düşmanını yenebileceğini düşünmüştür²⁷. 2 yıl önce İngiltere'nin tehdidine karşı başarılı bir şekilde karşı koyan Cezayir'in yine bunun da üstesinden geleceğine inanmıştır. Sorunu diplomatik açıdan çözüme yoluna gitmiştir²⁸. İngiltere ile Fransa arasındaki rekabetten yararlanmayı denemiş; fakat başarılı olamamıştır. Çünkü İngiltere ve Avrupa devletleri bu işgali çoktan kabullenmişlerdir²⁹. Diğer taraftan Osmanlı Devleti dolaylı yollarla işgali engellemeye

²² Kuran, *a.g.e.*, s. 12; Kuran, *a.g.m.*, s. 5-6, s. 62; Önal, *a.g.e.*, s. 55.

²³ Çaycı, *a.g.e.*, s. 14; Kuran, *a.g.e.*, s. 13; Kahraman, Dursun, *a.g.m.*, s. 489.

²⁴ Kuran, *a.g.e.*, s. 10; Kuran, *a.g.m.*, s. 5-6, 53.

²⁵ Çaycı, *a.g.e.*, s. 14.

²⁶ Kuran, *a.g.e.*, s. 17; Çaycı, *a.g.e.*, s. 13; Selim, *a.g.e.*, s. 40; Eyryce, *a.g.e.*, s. 71; Kahraman, *a.g.m.*, s. 489.

²⁷ Kahraman, *a.g.m.*, s. 489.

²⁸ Yver, *a.g.m.*, s. 139; Diplomatik girişimler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Kuran, *a.g.e.*, s. 17; Eyryce, *a.g.e.*, s. 71; Georges-Marc Benamou, *Bir Fransız Yalanı*, çev. Sonat Ece Kaya, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 13-14; Selim, *a.g.e.*, s. 40.

²⁹ Kuran, *a.g.e.*, s. 33.

çalışmış, bölgenin önemli liderlerinden Doğu'da Konstantin Beyi Hacı Ahmed Bey³⁰ ile Batı'da Emir Abdülkadir'in³¹ direniş hareketlerini desteklemiştir³². Ancak iki lider birbirinden bağımsız hareket etmiştir. Bunun sebebi olarak şu yorum yapılabilir: Cezayir'in işgal edildiği dönemde Hacı Ahmed Bey 70 yaşlarındadır. Kuloğullarından olması sebebiyle Osmanlı ile arası iyidir. Aynı zamanda Hüseyin Dayı direniş başlatması adına kendisine bir vekâlet de vermiştir. Diğer taraftan Emir Abdülkadir ise 26 yaşında ama savaş sanatını da bilen bir gençtir. Babasının referansıya din ve kabile liderleri kendisine biat etmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı her ikisi de kendisini tabi olunmaya layık görmüş, diğerine tâbi olmamıştır. Osmanlı ise maalesef bu iki direniş birleştirememiştir. Bu da Fransa'nın işini kolaylaştırmakla beraber³³ yine de işgali geciktirmiştir. Hacı Ahmed Bey 1848'de, Emir Abdülkadir de 1847'de Fransızlara teslim olmuştur³⁴. 1830'dan 1840'a kadar işgal hızlı ilerlememiştir. 1837'de Konstantin, 1844'de ise Biskra işgal edilmiştir³⁵.

2. Kolonileştirme

Ciddi bir direnişle karşılaşmayacaklarını ve Cezayir'i rahat bir şekilde işgal edeceklerini düşünen Fransızların işi bekledikleri gibi kolay olmamıştır. 14 Haziran 1830'da Fransız Kuvvetleri Komutanı General Louis de Bourmont

³⁰ Geniş bilgi için bkz. Boudersaya Bouazza, *el-Hac Ahmed Bey fi'ş-Şarki'l-Cezair (1830-1848)*, Daru'l-Hikme, 2012; Fedai, *a.g.e.*, 66-68.

³¹ Geniş bilgi için bkz. Alex Bellemare, *Abd-el-Kader Sa Vie Politique et Militaire*, Librairie de la Hachette, Paris 1863; Charles Henri Churchill, *Hayatu'l-Emir Abdülkadir*, çev. Ebu'l-Kasım Sadallah, Daru't-Tunusiyye Li'n-Neşr, Tunus 1974; Nasiruddin Saiduni, *Asru'l-Emir Abdülkadir*, Müessesetü Caizetü Abdilaziz Suudu'l-Babtin Li'l-İbdai'ş-Şura, 2000; Ramazan Muslu, *Emir Abdülkadir el-Cezairi*, İnsan Yayınları, 2011; Danziger, *a.g.e.*, s. 69-240; Fedai, *a.g.e.*, s. 68-75; Ali Nedjmi, *Emir Abdülkadir'in Cezayir'deki Direniş Hareketi ve Osmanlı Topraklarında Yaptığı Faaliyetler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

³² Kuran, *a.g.e.*, s. 44, 57; Çaycı, *a.g.e.*, s. 15; Deniz, *a.g.e.*, s. 28-39; Selim, *a.g.e.*, s. 42-52.

³³ Zira Emir Abdülkadir'le anlaşılan Fransa cepheyi azaltmış ve önce Konstantin'e yönelerek Hacı Ahmed Bey'i bertaraf etmiş sonra da Emir Abdülkadir üzerine yürümüş onu bertaraf etmiştir. Fransa ile diplomatik görüşmeler yapan Osmanlı elçisi Reşid Bey, Fransa'nın Konstantin'e karşı serbestçe hareket edebilmek için Emir Abdülkadir'le anlaşğını bildirmiştir. Kuran, *a.g.e.*, s. 54; Sönmez, *a.g.e.*, s. 17.

³⁴ Çaycı, *a.g.e.*, s. 16; Çeviker, *a.g.e.*, s. 22-23; Deniz, *a.g.e.*, s. 23; Davut Dursun, "Cezayir (Sömürge Dönemi)", *DİA*, VII (1993), 489.

³⁵ Yver, *a.g.m.*, s. 139; Çaycı, *a.g.e.*, s. 15.

komutasındaki 37.607 kişilik ordu Cezayir sahillerindeki ablukayı yoğunlaştırmış ve Sidi Ferec (Sidi-Ferruch/Sidi-Fredj/سيدي فرج) limanından girerek kanlı çarpışmalardan sonra 5 Temmuz 1830'da Cezayir şehrini teslim almıştır³⁶. Ancak buna rağmen Hacı Ahmed Bey ve Emir Abdülkadir liderliğinde 17 yıl süren büyük bir direnişle karşılaşmışlardır. Bu direniş karşısında Fransız ordusu büyük kayıplar vermiştir³⁷. Böylece 1534'ten 1830'a kadar toplam 296 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti 1847'de yayınlanan ilk devlet salnamesinde Osmanlı eyaletlerini gösteren listeye Cezayir yazılmayarak resmen bitmiş, 132 yıl süren Fransız sömürge dönemi başlamıştır³⁸. Fransa da 9 Aralık 1848'de Cezayir'i resmen Fransız toprağı ilan etmiştir³⁹. Osmanlı Devleti 1910'da dolaylı olarak Cezayirliilerin Fransa tarafından himayesini tanımıştır⁴⁰.

Cezayir'i işgal konusunda net bir politikası olmayan Fransa'nın işgal niyetini iki maddeye dayandırmak mümkündür. Bunlardan birincisi ekonomik, diğeri ise dinidir. Yani Cezayir'i fransızlaştırmak ve Hristiyanlaştırmaktır. Bu açıdan da işgal politikasının bu iki maddeyle birlikte halkı cahil bırakma ve fakirleştirme temeline dayandığı söylenebilir⁴¹.

Ancak Fransa'da 1830'da meydana gelen ihtilalle Bourmontlar tahttan indirilmiştir. Louis Philippe hükümeti ise askeri idareyle yönetilen memleketi 1834'de umumi valiliğe bağlamıştır⁴². Burada kurduğu ve 1922'ye kadar varlığını sürdüren *Arap Büroları* (Bureaux Arabes) adlı askeri merkezler ile Müslümanları kontrol altında tutmaya çalışmıştır⁴³.

Fransa, Cezayir'de çok titiz bir iskân politikası uygulamıştır. Çoğunluğun Fransızlarda kalması şartıyla bütün Avrupalılara Cezayir kapılarını açmıştır. Bunun için de İspanya, İtalya, Almanya, Malta ve İsviçre gibi ülkelerden

³⁶ Fransa'nın Cezayir'i işgali ve işgal politikasıyla ilgili Türkçede az olmakla beraber çok sayıda yabancı yayın vardır. Bibliyografya için bkz. Çaycı, *a.g.e.*, s. 13; Çeviker, *a.g.e.*, s. 20; Deniz, *a.g.e.*, s. 16; Danziger, *a.g.e.*, s. 53; Sönmez, *a.g.e.*, s. 18; Kahraman, *a.g.m.*, s. 489.

³⁷ Yver, *a.g.m.*, s. 139; Benamou, *a.g.e.*, s. 14.

³⁸ Danziger, *a.g.e.*, s. 53; Eyrice, *a.g.e.*, s. 70; Kahraman, *a.g.m.*, s. 489.

³⁹ Benamou, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁰ Çaycı, *a.g.e.*, s. 17.

⁴¹ Deniz, *a.g.e.*, s. 24. Danziger, *a.g.e.*, s. 56.

⁴² Yver, *a.g.m.*, s. 139; Dursun, *a.g.m.*, s. 490.

⁴³ Eyrice, *a.g.e.*, s. 72; Sönmez, *a.g.e.*, s. 19; Dursun, *a.g.m.*, s. 490.

kolonlar getirerek bölgenin nüfus yapısını değiştirmiştir⁴⁴. 1839 yılında Ceza-yir'e yerleştirdiği bu Avrupalıların sayısı 11.000'i Fransız olmak üzere 25.000 olmuştur. 1848'e kadar 109.000'i bulan bu göçmenlerden 62.126'sının Fransız olmadığı belirtilmektedir⁴⁵. 1852'den sonra hız kazanan göçler neticesinde bu sayı 1857'de 131.000, 1872'de 245.000, 1876'da 333.957 iken 1914'te 750.000'e ulaşmıştır. Böylece Cezayirliiler kendi vatanlarında göçmen durumuna düşmüşlerdir. 1876'da yapılan nüfus sayımına göre nüfus dağılımı şöyledir: Cezayir'de doğan Fransızlar: 64.512; dışarıda doğan Fransızlar: 130.260; Fransız vatandaşı olan yabancılar: 4.020; Fransız vatandaşı olan Yahudiler ise: 33.506'dır. 158.387 nüfusa sahip olan yabancılar şu milletlerden oluşmaktadır: İspanyollar: 94.038, İtalyanlar: 26.322, İngilizler, Maltalılar, İrlandalılar: 14.313, Almanlar: 6.513, İsviçreliiler: 2.748, Türk ve Mısırlılar: 2.663, Belçikalılar: 792, Avusturyalılar: 191 ve diğer milletler ise: 10.807⁴⁶. 1927 yılına gelindiğinde ise Avrupalıların nüfusu (833.000) Müslümanlara (5.200.000) oranla 1/6 iken, 1939'da bu oran 1/7 olmuştur⁴⁷.

Fransız işgaline karşı Cezayir'de küçük çapta ayaklanmalar da olmuştur. Bunlara örnek olarak Fas sınırında bulunan Faslı kabilelerin ayaklanması (1859) ile yine Fas kabilelerinden yardım gören *Evlad-u Sidi Şeyh*'in Güney Oran'da (Vahran) ayaklanması (1864-1867) sayılabilir⁴⁸. Bu isyanlar uzun sürse de Fransa'yı zor durumda bırakmamış bastırılmıştır. Ancak 1871'de ortaya çıkan ve yaklaşık 100.000 kişi ile 200 kadar da kabileyi etrafında toplayan *Muhammed el-Mukrani* isyanını bastırmak kolay olmamıştır. Fransa'nın güç ve nüfuzunu kaybetmesinden yararlanmak isteyen Mukrani, dini ittifaklarla Konstantin'in güneyine kadar geniş bir alana yayılan bir isyan başlatmıştır. Başta

⁴⁴ Deniz, *a.g.e.*, s. 26; Önal, *a.g.e.*, s. 55.

⁴⁵ Eyrice, *a.g.e.*, s. 76; Deniz, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁶ Önal, *a.g.e.*, s. 56; Achille Filliale, *Dictionnaire des communes, ville, villages de l'Algérie*, Imprimerie Typographique J. Lavagne, Alger 1878, s. 21-22; Farklı bir yılın istatistiği için bkz. Yver, *a.g.m.*, s. 141.

⁴⁷ Eyrice, *a.g.e.*, s. 77; Stora, *a.g.e.*, (1830-1854), Hibre Edition, 2012, s. 28; Fillias, *a.g.e.*, s. 307-308; Önal, *a.g.e.*, s. 56; Sönmez, *a.g.e.*, s. 25; Eyrice, *a.g.e.*, s. 76.

⁴⁸ Yver, *a.g.m.*, s. 139; Önal, *a.g.e.*, s. 58; Dursun, *a.g.m.*, s. 490.

Fransa'yı korkutsa da neticede isyan çok kanlı bir şekilde bastırılmış ve binlerce insan katledilmiştir⁴⁹.

Daha önce Cezayir bakanlığı ile yönetilen Cezayir, 1870'de sivil yönetime geçilmesiyle doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır⁵⁰. Meydana gelen ayaklanmaların bahane edilmesiyle 1881'de "Yerli Kanunu" (Code de l'indigénat) çıkartılmıştır. 1919'a kadar sürdürülen bu kanun Fransızlara ayrıcalık sağlamaktan öte geçmemiş, Cezayirlileri insan hakları ve medeni haklardan mahrum etmiştir⁵¹. Bu sebeple 1871'den 1919'a kadar yerlilerden alınıp Avrupalı göçmenlere verilen toprağın miktarı yedi milyon hektara ulaşmıştır⁵². 1952'de yayınlanan resmi rakamlara göre Cezayir'deki Fransızlardan kişi başına düşen toprak 108 hektara ulaşırken Cezayirliye düşen toprak miktarı 14 hektar olmuştur. Cezayir'de nüfusun 10.000.000'u Cezayirli, 800.000'i Fransız olduğu düşünülürse Fransa'nın Cezayir'de kurduğu hâkimiyet kolaylıkla anlaşılabilir⁵³. Aynı zamanda bunlar mahalli yönetimleri ele geçirmişler⁵⁴, eğitim, yargı gibi konularda da köşe başlarını tutmuşlar ve ayrıcalıklı hale gelmişlerdir⁵⁵. Cezayir'deki yaşam her geçen gün Avrupalı göçmenler lehine hızla gelişirken buna karşılık toprakları elinden alınan yerliler ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürülmüştür. Verimli kuzey bölgeleri ele geçiren Avrupalıların topraklarında üretim artarken dağlık ve çorak kesimdeki Cezayirlilerin üretim rakamları düşmüştür⁵⁶. Bu şartlar Cezayirlileri açlık, hastalık ve kuraklık gibi sebeplerle ölümle karşı karşıya getirmiştir⁵⁷. Yaşanan bu sefalet ve baskı yönetimi karşısında Cezayirlilerin bir kısmı komşu ülkelere ve Fransa'ya göç etmiştir. 1954'te göç eden bu Cezayirlilerin sayısı 212.000'i bulmuştur⁵⁸.

⁴⁹ Yver, a.g.m., s. 139; Benamou, a.g.e., s. 15; Yahiaoui-Merabet, *Messaouda, Société Musulmane et Communautés Européennes dans L'Algérie du XXe siècle*, Edition Houma, Algér 2005, I, 91; Önal, a.g.e., s. 58; Eyricce, a.g.e., s. 80; Çeviker, a.g.e., s. 23; Dursun, a.g.m., s. 490.

⁵⁰ Dursun, a.g.m., s. 490.

⁵¹ Ataöv, a.g.e., s. 145; Sönmez, a.g.e., s. 24; Önal, a.g.e., s. 57; Dursun, a.g.m., s. 490.

⁵² Sönmez, a.g.e., s. 24; Önal, a.g.e., s. 57.

⁵³ Çeviker, a.g.e., s. 25.

⁵⁴ Önal, a.g.e., s. 57.

⁵⁵ Deniz, a.g.e., s. 26.

⁵⁶ Ataöv, a.g.e., s. 145; Önal, a.g.e., s. 58; Çeviker, a.g.e., s. 29; Dursun, a.g.m., s. 490.

⁵⁷ Ataöv, a.g.e., s. 145; Önal, a.g.e., s. 57.

⁵⁸ Önal, a.g.e., s. 57; Dursun, a.g.m., s. 490.

I. Dünya Savaşı'na kadar zaman zaman ortaya çıkan isyanlar savaşla birlikte farklı bir şekil almıştır. Fransa, savaş için Cezayir'den asker toplamak istemiştir. Ancak Kuloğulları gibi bazı gruplar buna direnince Fransa, 1912'de onların bir kısmını Suriye'ye, bir kısmını da başka ülkelere göç ettirmiştir⁵⁹.

Fransa, Fas ve Tunus'ta yerli devlet fikrini kabul etmesine rağmen Cezayir'de tam bir sömürge yönetimi tatbik etmiştir⁶⁰. Burada asimilasyon ve fransızlaştırma politikalarını uygulayabilmek için her tarafta okullar açmıştır. Bu politika çerçevesinde 1871'de Yahudilere, 1889'da da Avrupalı göçmenlerin tamamına Fransız vatandaşlığı vermiştir. Buna karşılık hiçbir zaman eşit muamele edilmeyen Cezayirli yerliler ise, II. Dünya Savaşı'nın yapıldığı 1947 yılına kadar “*sujet français*” (teb'a) olarak değerlendirilmiş ama Fransız vatandaşı sayılmamıştır⁶¹. Fransız vatandaşı olabilmeleri için şahsi statülerinden çıkmaları gerekmiştir. Bu da yerli halk tarafından din değiştirmek gibi algılandığından vatandaş olanların sayısı çok az olmuştur⁶². Onlar da askerlik veya memurluk gibi bazı sebeplerle Fransız vatandaşlığına geçmişlerdir. 1915'e kadar bu sayının 2.396 olduğu tespit edilmiştir⁶³.

Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı adaletsizliklerden biri de askerlik ve vergi alanında olmuştur. Bu çerçevede Cezayirli yerliler Avrupalılardan daha fazla askerlik yapmışlar ve Avrupalılara uygulanandan farklı olarak “*Araplara mahsus vergi*” adıyla bilinen iki kat vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Cezayirlilerin kendi ülkelerinde seyahat etme özgürlükleri bile ellerinden alınmış, silah taşımak, hacca gitmek ve dini merasim yapmak için de izin almak mecburiyetinde kalmışlardır. Aynı şekilde Kur'an kursları dışında Arapça eğitim yapan okul açmamışlar, yerel dilde gazete çıkaramamışlardır⁶⁴.

Uygulanan bu sömürge sisteminden ve yapılan adaletsizliklerden rahatsız olan Cezayirliler, eşit haklar elde etmek için bazı taleplerde bulunmaya başlamışlardır; fakat Fransa başta bu talepleri çok ciddiye almamıştır. Violette, bu durumun ileride Fransa'yı sıkıntıya sokacağına ve taleplerin daha ciddi

⁵⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 32; Önal, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁰ Ataöv, *a.g.e.*, s. 145.

⁶¹ Yver, *a.g.m.*, s. 141; Ataöv, *a.g.e.*, s. 145; Eyrice, *a.g.e.*, s. 78; Yahiaoui, *a.g.e.*, s. 92.

⁶² Yver, *a.g.m.*, s. 144.

⁶³ Sönmez, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁶⁴ Yver, *a.g.m.*, s. 144; Ataöv, *a.g.e.*, s. 145; Sönmez, *a.g.e.*, s. 26.

boyutlara ulaşacağına dair dikkat çekse de bu uyarılara kulak asılmamıştır⁶⁵. Nitekim Fransa çok kısa bir zaman sonrasında beklenenden daha fazlasını vermek istemiştir; ama artık geri dönülmez bir yola girilmiştir.

3. Bağımsızlığa Zemin Hazırlayan Unsurlar

Bağımsızlığın elde edilmesinde üç hususun etkili olduğu söylenebilir. Bunlar; eğitim, Fransa’da çalışan işçiler ve dış konjonktürdür. Bağımsızlığın elde edilmesinde eğitimin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Son dönemde çocuklarını Fransızca eğitim yapan okullara göndermeye başlayan Müslümanlar, bu sayede eşitlik, özgürlük ve milliyetçilik gibi kavramlarla tanışmıştır. Bunun neticesi olarak Cezayirli gençler arasında bağımsızlık fikirleri ortaya çıkmıştır⁶⁶. İkinci faktör olarak I. Dünya Savaşı’nda Fransa’da silah fabrikalarında çalışan işçiler, orada aldıkları eğitimi kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmişlerdir. İşçi olarak Fransa’ya çalışmaya giden 100.000 civarında Müslüman orada ya silah fabrikalarında çalışmış ya da Fransız ordusunda yer almıştır. Adeta kendi bağımsızlıklarını kazanma adına Fransa’da staj yapan Cezayirli, bu vesileyle dış dünyayı tanımış, dernekleşme ve siyasal faaliyetler konusunda önemli tecrübeler kazanmışlardır. I. Dünya Savaşı sonrası Cezayir’e döndüklerinde de bu tecrübelerinden yararlanmaya çalışmışlardır⁶⁷. Üçüncü olarak da dış dünyada gelişen konjonktürün bu sürece destek verdiğini görmek mümkündür. ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson’un 1918’de “*halkların kendi kaderini belirleme hakkı*”nı ifade etmesi ve aynı şekilde Sovyet Devrimi sonrası Rusya’nın, sömürge halklarının kurtuluşunu destekleyeceklerini belirtmesi, Cezayirli liderlerde bağımsızlık umutlarının daha da yeşermesine sebep olmuştur. Bununla beraber özellikle Çanakkale Zaferi ve Anadolu’da Milli Mücadele’nin başarısı da Cezayir halkında büyük bir sevinç meydana getirmiş ve bağımsızlık duygularını tetikleyen bir faktör olmuştur⁶⁸.

Cezayir’de bağımsızlık mücadelesi, genelde Fransız kültürüyle yetişmiş, Batı medeniyetini tanımış aydınlar tarafından başlatılmıştır. Bunlardan bir kısmı önce Fransa’yla beraber demokratik kurumları oluşturmak gerektiğini savunur-

⁶⁵ Eyryce, *a.g.e.*, s. 84.

⁶⁶ Sönmez, *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁷ Önal, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁸ Sönmez, *a.g.e.*, s. 34, 36-37.

ken, daha sonra Fransız olamayacaklarını anlayarak milliyetçilik ve bağımsızlık mücadelesine yoğunlaşmışlardır⁶⁹. Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasında şu isimler ön plana çıkmıştır: Emir Halid, Ahmed Messali Hadj, Abdülhamid Ben Badis, ve Ferhat Abbas. Bağımsızlık mücadelesinde halkı düzenli ve sistemli bir çalışmaya yönlendirmesi adına birçok parti kurulmuştur. Bunlardan 1920 yılında kurulan “*Genç Cezayir*” (Jeune Algérie) adlı milliyetçi ve reformcu örgüt, yerlilerin haklarını gasp eden kanunun kaldırılması, oy hakkının tanınması ve Fransız parlamentosuna Cezayirli temsilcilerin katılmasını talep etmiştir. Ancak 1923 yılında hareketin lideri Emir Halid'in sürgün edilmesiyle sonuç alamamıştır; fakat bu hareketle bağımsızlık mücadelesinin ilk tohumu atılmıştır. Ardından ilk siyasi yapılanma olarak 1926 yılında Fransa'ya işçi olarak götürülen Cezayirli tarafından Messali Hadj liderliğinde “*Kuzey Afrika Yıldızı*” [Etoile Nord Africaine (ENA)] partisi kurulmuştur. İlk defa bağımsızlık taleplerini dile getiren parti siyasal ve ekonomik reformlara yönelik talepler dile getirmiştir. 1937 yılında Fransa tarafından partinin çalışmalarına son verilmiştir⁷⁰. Bir diğer bağımsızlık hareketinin lideri Abdülhamid Ben Badis'tir. Ben Badis, 1931 yılında “*Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti*”ni [Association d'Ulama Musulman Algerien (AUMA) / Cemiyetu'l-Ulemai'l-Müslimin] kurmuş, Avrupalılarla eşit haklara sahip olma talebinde bulunmuştur. Ben Badis, fransızlaşma politikasına karşı çıkmış, İslam ve Arap kültürünün yayılmasını ve temel alınmasını istemiştir. 1940 yılında vefat eden Ben Badis'in başlattığı hareket uyanışa vesile olmuştur⁷¹. Ben Badis, görüşlerini “*Dinimiz İslam, dilimiz Arapça, vatanımız Cezayir*” sloganıyla dile getirmiştir⁷². Bağımsızlık mücadelesi ve kimlik savaşında *Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti*'nin de gayretlerini dikkate almak gerekir. Cemiyet, eğitim ve ıslah çalışmalarıyla halka Müslüman kimliğini yeniden kazandırarak, bağımsızlığın sosyal ve kültürel altyapısını oluşturmuştur⁷³. Milliyetçi Messali Hadj liderliğinde 1936'da “*Cezayir Komünist Partisi*” [Parti Communiste Algérie (PCA)] kurulmuş, 1937'de de *Kuzey Afrika Yıldızı*'nden “*Cezayir Halk Partisi*” [Parti du Peuple Algérie (PPA)] doğmuştur. Ancak Messali Hadj, Léon Blum Hükü-

⁶⁹ Deniz, *a.g.e.*, s. 40.

⁷⁰ Ataöv, *a.g.e.*, s. 147; Deniz, *a.g.e.*, s. 41; Selim, *a.g.e.*, s. 53-57; Dursun, *a.g.m.*, s. 490.

⁷¹ Ataöv, *a.g.e.*, s. 147; Deniz, *a.g.e.*, s. 41-49.

⁷² Deniz, *a.g.e.*, s. 43.

⁷³ Deniz, *a.g.e.*, s. 41-52.

meti'nin asimilasyon politikasına karşı çıktığı için 1937'de tutuklanmıştır. Bu tarihten sonra Messali Hadj'in taraftarları olan PPA üyeleri ise II. Dünya Savaşı boyunca yeraltına çekilmişlerdir. Diğer taraftan bir başka bağımsızlık hareketi lideri de Ferhad Abbas'tır. Abbas da 1938'de *Cezayir Halk Birliği Partisi*'ni kurmuştur. Ancak Abbas'ın ilk dönemdeki düşüncesinin tam bağımsızlık olmayıp Fransız sistemi içinde gelişmek olduğu ve asimilasyonu kabul ettiği belirtilmektedir⁷⁴. Bu görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir:

“Cezayir Fransız toprağıdır. Bizler Müslüman kişiliğimiz ile Fransız'ız. Bir Cezayirlinin Fransız milletinden olmasını engelleyen hiçbir kutsal kitap yoktur.” “Şayet bir Cezayir milleti bulabilseydim, ben de milliyetçi olurum ve onun için ölmekten çekinmezdim. Vatanı uğruna ölen insanlar ne kadar saygı değerdir. Benim hayatım bunları aramakla geçti. Ben Cezayir vatanı için ölmeyeceğim, çünkü böyle bir vatan yok, ben onu bulamadım. Tarihi sorguladım, yaşayanları ve ölenleri sorguladım, mezarlıkları gezdim, kimse bana bundan bahsetmedi. Rüzgâra karşı hayal kurulmaz. Bu ülkede geleceğimizi kesin olarak Fransız eserine bağlamak için renkleri ve düşleri birbirinden ayırdık.”⁷⁵

Ferhat Abbas'ın bu sözlerine Ben Badis, *ech-Chihab* gazetesinde şöyle cevap vermiştir:

“Bu toprağın bütün insanlarından oluşmuş Müslüman Cezayir milletinin varlığını, tarihte arayarak bulduk. Bu ulusun tarihi çok yükseklerden ışık saçıyor. Yeryüzünde bütün ulusların olduğu gibi, bu ulusun da iyi kötü bir geleneği, dili, kültürü, dini vardır. Diyoruz ki asimile olsa bile, Cezayir, Fransa değildir, Fransa yapılamaz, Fransa olmak istemiyor. Onun bu günkü sınırları ile belirlenmiş bir toprak parçası var.”⁷⁶

Ancak Ferhat Abbas zamanla ortaya çıkan Fransa'nın sert ve tavizsiz uygulamaları karşısında önce otonomi daha sonra da bağımsız Cezayir

⁷⁴ Ataöv, a.g.e., s. 147; Önal, a.g.e., s. 61.

⁷⁵ Sönmez, a.g.e., s. 39; Önal, a.g.e., s. 61.

⁷⁶ Sönmez, a.g.e., s. 40.

görüşünü savunmaya başlamıştır. 1958’de Mısır’da kurulan *Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti*’nin de başkanı olmuştur⁷⁷.

4. 8 Mayıs 1945 Setif Olayları

Fransa, Nazi Almanya’sına teslim olunca Naziler, partileri kapatmış ve birçok Cezayirli milliyetçiyi de toplama kamplarına ve hapisanelere atmıştır. Fransa da bu dönemde oldukça zayıflamıştır. II. Dünya Savaşı’nda hürriyeti reddeden Nazilere karşı bir buçuk milyon Cezayirli hürriyet mücadelesi için Fransızların yanında savaşmıştır. 1942 yılı bütün Afrika için bir ümit yılı olmuştur⁷⁸. Bu sebeple Cezayir’deki Fransız işgalinin son bulması için Ferhat Abbas liderliğindeki bir grup Şubat 1943’te “*Cezayir Halkının Manifestosu*” (Manifeste du Peuple Algérien) adıyla bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride Cezayir’de sömürgeciliğin sona erdirilmesi, yerli halka kendi geleceğini tayin hakkı, savaş sonrası bağımsız bir devlet kurulması, siyasi tutukluların serbest bırakılması, demokratik bir anayasa hazırlanarak seçimlerin yapılması ve Müslümanlarla Avrupalıların eşit haklara sahip olması gibi talepler dile getirilmiştir⁷⁹. Bu manifestoyu pek ciddiye almayan Fransa, doğal olarak sonuçlarını da tahmin edememiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Cezayirli liderler güçlerini birleştirmek için 1944’de “*Özgürlük ve Manifesto Dostları Birliği*” (Amis du Manifeste et de la Liberté) adı altında örgütlenmiştir. Artık herkes Fransa’nın güç kaybına uğradığını görmüştür. Bu da Cezayirlilerin bağımsızlık yolundaki gayret ve isteklerini artırmıştır. Ancak Fransa, gelişmelerden rahatsız olmaya başlamıştır⁸⁰. Meydana gelebilecek bir takım olayların önünü kesmek için önce Ferhat Abbas’ı, sonra da 25 Nisan 1945’te Brazzaville şehrinde Messali Hadj’ı tutuklamıştır⁸¹.

⁷⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s. 70.

⁷⁸ Çeviker, *a.g.e.*, s. 31; Eyricce, *a.g.e.*, s. 85.

⁷⁹ Ataöv, *a.g.e.*, s. 148; Deniz, *a.g.e.*, s. 41; Benamou, *a.g.e.*, s. 16; Önal, *a.g.e.*, s. 60; Eyricce, *a.g.e.*, s. 85-86.

⁸⁰ Abdulaziz Bouteflika, “Nous Ne Devons Pas Oublier” *el-Moudjahid*, Algerie, 07 Mai 2006, <http://www.aidh.org/txtref/2006/alg-02.htm>, (erişim, 20.10.12, 03.22).

⁸¹ Dursun, *a.g.m.*, s. 491; Muhammed Harbi, “La Guerre d’Algerie a Commencé à Setif” *Le Monde Diplomatique*, Mai 2005, s. 21, <http://www.monde-diplomatique.fr/2005/05/HARBI/12191>, (erişim, 20.10.12, 03.03).

Nazi Almanya'sının yenilgisini ve savaşın bitişini, sömürgeciliğin sona ermesi yolunda önemli bir aşama olarak değerlendiren Cezayir halkı bu olayı kutlamak için 8 Mayıs 1945'te, Setif kenti başta olmak üzere birçok şehirde izin alarak gösteri yapmak istemiştir. Gösterilerde Cezayir bayrağı açılmayacak, hiçbir partinin de bayrak ve pankartı kullanılmayacaktır. Sidi Bel Abbas gibi şehirlerde izin alınmasından dolayı herhangi bir olay yaşanmamıştır; ancak Setif, Kharat ve Guelma gibi şehirlerde meydana gelen gösterilerde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bu şehirler, Avrupalı Cezayirliilerin de yoğun oturduğu yerlerdir. Buralarda 8.000 kadar Fransa, İngiltere ve Rusya bayrağı kullanıldığı belirtilmektedir. Bir müddet sonra zaferden dolayı sevinç gösterilerinde bulunan kalabalık, hapiste olan Messali Hadj'in da serbest bırakılması için "*Messali Hadj'a Özgürlük*", "*Yaşasın Bağımsız Cezayir*", "*Eşitlik ve Adalet İstiyoruz*", "*Hürriyet*" gibi pankartlarla sloganlar atarak yürümeye başlamıştır. Kalabalık *Fransa Otel'i*'ne kadar geldiğinde polis olaya müdahale etmiş ve pankartları toplamıştır. Meydana gelen kargaşada polis bir anda kalabalığa silah çekmiş ve çok büyük katliamların yaşanmasına sebep olmuştur. Fransa, isyanı bitirmek için sadece asker kullanmamış, aynı zamanda tank ve savaş uçaklarıyla da kalabalığın üzerine ateş açmıştır. Olaylar Konstantin, Blida, Oran (Vahran), Guelma gibi başka şehirlere de sıçramıştır. Olayda Messali Hadj'a göre 100 Avrupalı, 40.000 de Cezayirli öldürülmüştür⁸². Fransız General Tubert'e göre 15.000 kişinin öldüğü belirtilirken, Cezayir resmi rakamlarına göre ise en az 45.000 kişinin öldüğü açıklanmıştır⁸³. Dönemin Amerikan Konsolosluğu kayıtlarına göre ise yaklaşık 40.000 kişi öldürülmüştür⁸⁴. Bu durum, Fransa'da geniş tepkilere yol açmış, olayların bu safhaya gelmesi ve bu kadar kan dökülmesi karşısında Fransız aydını sessiz kalmamıştır⁸⁵. Fransız fikir adamlarından Jean Paul Sartre da L'Express gazetesinde yapılan işkencelerden dolayı Fransa'yı kınamıştır⁸⁶. Yaşanan bu acı tablodan dolayı 1945 Setif katliamı Cezayirliiler

⁸² Ebu'l-Kasım Sadallah, *Ebhas ve Ârâ fi Tarihi'l-Cezair*, Daru'l-Garbi'l İslami, Lübnan 1996¹, IV, 99-109; Çeviker, *a.g.e.*, s. 32; Selim, *a.g.e.*, s. 61-63.

⁸³ Dursun, *a.g.m.*, s. 491; Ataöv, *a.g.e.*, s. 149; Önal, *a.g.e.*, s. 61; Kenan Akın, *Cezayir'de Fransız Vahşeti ve Ötesi*, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 16; Benamou, *a.g.e.*, s. 16; Selim, *a.g.e.*, s. 62.

⁸⁴ Önal, *a.g.e.*, s. 62.

⁸⁵ Çeviker, *a.g.e.*, 44.

⁸⁶ Çeviker, *a.g.e.*, s. 57-60.

tarafından “soykırım” olarak anılmaktadır⁸⁷. 1954 bağımsızlık hareketinin kaynağı ve başlangıç noktası sayılan bu olay⁸⁸, Fransa için bugün de zor bir sınav olmaya devam etmektedir. Çünkü Cezayirlilerin hafızalarında bugün bile unutulmaz izler bırakan olaydan dolayı Cezayir, Fransa’yı özür dilemeye zorlanmaktadır⁸⁹. Setif olayından sonra bağımsızlık mücadelesi daha da hızlanmıştır.

5. 1 Kasım 1954 Bağımsızlık Hareketi

Setif olayı sonrası Cezayirli milliyetçilerin bir kısmı tutuklanmış, siyasi örgütler de kapatılmıştır. Cezayir Halk Partisi ise faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmeye başlamıştır⁹⁰. Mart 1946’da Ferhat Abbas liderliğindeki Milliyetçiler “*Cezayir Manifestosu Demokratik Birliği* (UDMA)”ni kurmuştur. Kasım 1946’da da “*Demokratik Özgürlüklerin Zaferi İçin Hareket*” [Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques (MTLD)] adlı milliyetçi bir parti kurulmuştur. “*Cezayir Halk Partisi* (PPA)”nin devamı niteliğinde olan bu parti Fransa’dan ayrılıp bağımsız olmak istemektedir. Ancak bağımsızlık yerine 1947’de Cezayir’de “*Le Statut*” (Statü)⁹¹ uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama her ne kadar Cezayir’e mali özerklik verse de uygulamayla Cezayirliler, Fransız vatandaşı sayıldığından ceza kanunu onlara da işlemeye başlamıştır. Bu

⁸⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s. 47; Önal, *a.g.e.*, s. 61; <http://www.aidh.org/txtref/2006/alg-02.htm>, (erişim, 20.10.12).

⁸⁸ Muhammed el-Hasen Zağidi, *Neşetü Ceyşi't-Tahriri'l-Vatani (1947-1954)*, Daru'l-Hüda, Cezayir 2012, s. 16-17, Selim, *a.g.e.*, s. 62; Ataöv, *a.g.e.*, s. 149.

⁸⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 47.

⁹⁰ Ataöv, *a.g.e.*, s. 149.

⁹¹ 20 Eylül 1947’de uygulamaya konulan “*Le Statut*” (Statü) Cezayir’e “mali özerklik ve özel bir örgüt” kazandırmıştır. Eskisinden çok da farklı olmayan bu durumda, 120 üyeli meclis iki dereceli seçimle kurulacaktır. Yine bütün yetkiler Genel Vali’nin elinde olup meclis ona danışmanlık görevi yapacaktır. Seçimin birinci derecesine 370.000 Avrupalı ve 60.000 seçkin Cezayirli, ikinci derecesine de 1.300.000 yerli katılıyordu. Statü ile Arapça da Fransızca gibi resmi bir dil olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, bu sayede ülkenin güneyindeki askeri rejim kaldırılmış, kadınlara oy hakkı tanınmış, İslam dini devletin denetiminden çıkarılmış ve Cezayirliler artık Fransız vatandaşı sayılmıştır. Ancak bu durumda Fransız Ceza Kanununun M. 80/1’i Cezayirlilere de uygulanmaya başlanmıştır. Bundan dolayı Cezayirlilerin hakları konusunda söylenen her söz ve yazılan her yazı “*Fransız topraklarının bütünlüğünü bozmak*” olarak değerlendirilmiş ve bu kişiler on yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu sebeple 30,000 kadar Cezayirli mahkûm olmuştur. Böylece siyasi partiler, sendikalar ve basın, Cezayir’in bağımsızlığı konusunu ağızlarına alamaz olmuşlardır. Bkz. Ataöv, *a.g.e.*, s. 150.

yüzden milliyetçilik ve bağımsızlık adına yapılan konuşmalar “*Fransa’nın bütünlüğünü bozmak*”tan dolayı yargılanmış ve on yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Artık Cezayirliler, bağımsızlık kelimesini kullanamaz hale gelmiştir. Bu yüzden Fransa’nın kendilerine bağımsızlık verme niyetinde olmadığını ve kendi isteğiyle de bu topraklardan gitmeyeceğini anlayan Cezayirli milliyetçiler, ülke genelinde bir mücadeleye ve ortak demokratik bir cephe kurmaya karar vermişlerdir. “*Ulusal Kurtuluş Cephesi*” [Front de libération nationale (FLN)] adıyla oluşturulan bu cephe bağımsızlık mücadelesini başlatmış, faaliyetleri Cezayir ve Kahire olmak üzere iki merkez tarafından yürütülmüştür⁹². Önce Fransızlara karşı ülke içinde mücadele edecek gerilla grupları oluşturulmuş, sonra da halkın da içinde yer aldığı silahlı bir ayaklanma tasarlanmıştır. “*Demokratik Özgürlüklerin Zaferi İçin Hareket*” [Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques (MTLD)]’in sol kanadı, Mart 1954’de “*Birlik ve Eylem İçin Devrimci Komite*” [Comité révolutionnaire d’unité et d’action (CRUA)] adlı gizli bir örgüt kurmuştur⁹³. Bu örgüt, Cezayir’i altı bölgeye ayırmış ve başlarına da bir komutan atamıştır. Bu komutanlar şu isimlerden oluşmuştur: Larbi Ben M’Hidi, Didouche Mourad, Rabah Bitat, Krim Belkacem, Mohamed Boudiaf ve Mostefa Ben Boulaïd. Kahire’de ise sorumluluğu Hocine Aït Ahmed, Ahmed Ben Bella ve Mohamed Khider üstlenmiştir⁹⁴. Bütün milliyetçi güçler bu çatı altında toplanmıştır. Örgüt 1 Kasım 1954 gecesi halkı ayaklanmaya çağırmıştır.

1 Kasım 1954’te Azizler Bayramı’nda (Toussaint) Cezayir sabaha karşı patlamalarla uyanmıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi, Konstantin’den Oran /Vahran’a kadar, Cezayir, Boufarik, Bouira, Batna, Khenchela gibi otuz şehirde koordineli ve eşzamanlı bir şekilde askeri hedefler ve polise karşı saldırılar düzenleyerek bağımsızlık savaşını başlatmıştır⁹⁵. 1 Kasım ayaklanması daha önceliklere benzememektedir. Münferit olaylara bağlı olmadığı gibi belli bölgelerle de sınırlı kalmamıştır. Bu yüzden adeta topyekûn bir milletin ayaklanması gibidir. Kadını, çocuğu, genci, yaşlısıyla bütün millet savaşmaktadır. Zamanlama açısından da uygun bir dönem yakalanmıştır. Çünkü II. Dünya Savaşı’ndan

⁹² Çeviker, *a.g.e.*, s. 39-40; Dursun, *a.g.m.*, s. 491.

⁹³ Ataöv, *a.g.e.*, s. 150-151.

⁹⁴ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 10-11.

⁹⁵ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 9.

ekonomik olarak zayıf çıkan Fransa, iç ihtilaflarla da zor durumda bulunmaktadır. Aynı zamanda Fransız askeri, uzun ve neticesiz savaşlardan yorulmuş, artık barış istemektedir. Diğer taraftan Cezayir halkının da Fransa'ya artık tahammül edecek hali kalmamıştır. Nefret çok yüksek seviyeye ulaşmıştır⁹⁶.

Ancak Fransa'da kimse, 1 Kasım'da Fransa'nın ciddi bir savaşa girdiğini düşünmemiştir. Bu saldırıların da daha öncekiler gibi küçük çapta saldırılar olduğunu sanmıştır. Cezayir'in bağımsız olabileceği ihtimalini hayal bile etmemiştir. Bundan dolayı Cezayir Valisi Roger Leonard ve Emniyet Müdürü Jean Vaujour'un bir ayaklanma ihtimaline karşı daha önceden hükümeti uyarmalarına rağmen, “*bir avuç asi*”nin işi olduğu düşünülerek önemsenmeyen olaylar giderek ciddi boyutlara ulaşmış⁹⁷, 1954'de 3.000 kişi olan gerillacılar, dört yıl içinde 130.000'i bulmuştur⁹⁸. Bundan dolayı Fransa, Cezayir'de olağanüstü hal ilan etmek zorunda kalmıştır⁹⁹.

6 Kasım tarihli *Le Monde* ve *L'Express* gazeteleri olayları ele almış ve bağımsızlık hareketinin lideri Messali Hadj'ı “*bozguncu faaliyetler*” yaptığı için kınamıştır¹⁰⁰. Cezayir'in bağımsızlık isteklerine tepki gösteren Fransa'da, Meclis Başkanı Pierre Mendès France, 12 Kasım 1954'de Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada “*Cezayir uzun bir süreden beri Fransız'dır. Bundan dolayı hiçbir ayrılık kabul edilemez.*”¹⁰¹ sözleriyle Cezayir'in, Fransa'nın bir parçası olduğunu açıklamıştır. Aurès ayaklanmasının başladığı sırada İçişleri Bakanı olan François Mitterand ise 12 Kasım'da Milli Meclis'te yaptığı konuşmada “*Cezayir, Fransa'dır. Cezayir'in eyaletleri Fransa'nın eyaletleridir.*” derken, Pierre Mendès'ten sonra görev yapan Konsey Başkanı Edgar Faure da “*Cezayir Devleti diye bir şey yoktur.*” diyerek Cezayir'in Fransa'ya ait bir toprak parçası olduğunu ve ayrılmasına kesinlikle razı olmadığını belirtmiştir. Bu açıdan

---

⁹⁶ Çeviker, *a.g.e.*, s. 36.

⁹⁷ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 13; Ataöv, *a.g.e.*, s. 155.

⁹⁸ Ataöv, *a.g.e.*, s. 154.

⁹⁹ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 13; Ataöv, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁰⁰ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 10.

¹⁰¹ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 12-13.

Fransız yöneticiler, 1954'ten 1958'e kadar Cezayir'e bakışlarını “*Fransız Cezayiri*” olarak kalıplaştırdıkları ifade ile anlatmaya çalışmışlardır¹⁰².

Bunun üzerine baskı rejimini daha da sertleştiren Fransa, 5 Kasım 1954'te Cezayir'deki askeri gücünü artırmıştır. 1955'te 200.000 olan askerini savaşın sonuna doğru 800.000'e kadar çıkarmıştır. Daha sonra operasyonlara hız veren Fransa, 15 Ocak 1955'de giriştiği bir çatışmada FLN'nin Konstantin sorumlusu Didouche Mourad'ı öldürmüş, bir ay sonra da, 11 Şubat'ta, FLN'nin Aures sorumlusu Mostefa Ben Boulaid'i tutuklamıştır¹⁰³. Bir taraftan askeri gücünü artırma ve askeri operasyonları hızlandırmanın yanında, diğer taraftan da Cezayir'de önemli reformlar yapmanın gerekli olduğuna inanan Fransa Hükümeti, 1955 yılı Ocak ayında bir program geliştirmiştir. Bu programa göre yönetici yetiştiren okullar açılacak ve buraya Cezayirli Müslüman öğrenciler de alınacaktır. Cezayirliyle Avrupalıların maaşlarındaki farklar azaltılacaktır. Ayrıca büyük çapta bir imar ve bayındırlık çalışması başlatılacaktır. Ancak bu program, tartışılmış olmakla beraber, 5 Şubat 1955'te, Fransa'da Pierre Mendès Hükümeti'nin devrilmesi sebebiyle uygulanamamıştır. Ardından Mendès kabinesinin düşmesiyle 11 Şubat'ta Edgar Faure Hükümeti'nde Cezayir valisi olarak Jacques Soustelle atanmıştır. Soustelle, 1955 yılı ortalarına kadar Müslüman halkın sıkıntılarını anlamak için Ferhat Abbas ve dini liderlerle görüşmüş ve savaşa giden yolun önünü tıkamaya çalışmıştır. Ama artık çok geçtir. 8 Mayıs 1945 Setif olaylarından on yıl sonra, 20 Ağustos 1955'ten itibaren Konstantin, Guelma gibi birçok yerde isyanlar artmıştır. FLN'nin silahlı kanadı olan “*Milli Kurtuluş Ordusu*” [L'Armée de libération nationale (ALN)] tarafından şehirlere sızılarak, asker ve jandarma merkezlerine saldırılar düzenlenmiştir. Birçok yerleşim yerinin kontrolünü de ele geçiren FLN, halktan da çok büyük destek alarak gücünü kanıtlamıştır. Cephe, bağımsızlık mücadelesini Bandoeng Konferansı'yla uluslararası platforma da taşımayı başarmıştır. 30 Eylül 1955'te de “Cezayir Sorunu” Birleşmiş Milletler gündeminde yer almıştır¹⁰⁴.

¹⁰² Milli Meclis, Meclis oturumları, 12 Kasım 1954 seansı, sayfa 4961 ve 4967, bkz. Benamou, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁰³ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 14; Ataöv, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁰⁴ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 14-18. Ataöv, *a.g.e.*, s. 155.

Bunun üzerine 24 Ağustos 1955'te yeni terhis olan 60.000 genç tekrar askere çağrılmıştır. Ancak 2.000 genç savaşa gitmeyi reddetmiştir. Olay, iç siyasette de sıkıntılara yol açmış ve 29 Kasım'da Edgar Faure Hükümeti güvenoyu kaybederek hükümetten düşmüştür. Pierre Mendès France devlet başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Sonra gelen sosyalist hükümet ise savaşa atılmıştır. 7 Ocak 1957'de 8.000 paraşütçünün şehre inmesiyle Cezayir Savaşı başlamıştır. Meydana gelen patlamalarda halk büyük panik yaşamıştır. FLN, 8 gün süren genel grev ilan etmiş; ancak ordu grevi kırmıştır. 17 Şubat'ta FLN liderlerinden Larbi Ben M'Hidi tutuklanmış, sonra da intihar etmiştir. Abbane Ramdane liderliğindeki FLN güçleri, başkenti terk etmek zorunda kalmıştır. FLN dağılmış, binlerce Cezayirli tutuklanmış veya kaybolmuştur. Binlerce insan toplama kamplarında ölmüş, yüz binlercesi de Fas ve Tunus'a kaçmıştır. Dokuz milyon nüfusa sahip olan Cezayir'de 1.500.000 insan böylece ortadan kaldırılmıştır¹⁰⁵.

Ancak bu zafer ciddi bir ahlaki krizi de beraberinde getirmiştir. 12 Eylül 1957'de 3.024 kişinin kaybolması neticesinde, Cezayir Polisi Genel Sekreteri Paul Teitgen, Massu'nun uygulamalarını protesto etmek için istifa etmiştir. Bu "işkence sorunu" Fransa'yı bölecektir¹⁰⁶.

6. Soummam Kongresi

FLN, 1955 ve 1956 yılında, irtibatlarını genişletmiştir. Eski partilerin zayıflaması ve dağılması neticesinde (Benyoucef Ben Khedda, Saad Dhalab, M'Hamed Yezid, Hocine Lahouel) gibi "Merkeziyetçi"lerden sonra Ferhat Abbas'ın UDMA'sı da 1955 yılı sonunda FLN'e katılmıştır¹⁰⁷.

Cepheyi Kahire'den yöneten dışarıdan sorumlu Ahmed Ben Bella ile Cezayir'den yöneten içeriden sorumlu Abbane Ramdane arasında yaşanan görüş farklılıkları, FLN içinde de çatışmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Çatışmalar, Cepheyi iki gruba ayırmıştır. Bu anlaşmazlıkların sulha bağlanması için 20 Ağustos 1956'da Soummam bölgesinin İgbal köyünde bir kongre düzenlenmiştir. Kongreye Cezayir'in farklı bölgelerinden gelen 16 delege katılmıştır. Alınan

---

¹⁰⁵ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 25; Ataöv, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁰⁶ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 25.

¹⁰⁷ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 36.

kararlar, “Cezayir Savaşı”nın kaderini değiştirmiştir. 20 gün süren uzun tartışmalar sonucu bir program tespit edilmiştir. Bu Kongrede, FLN’nin silahlı kolu olan “*Milli Kurtuluş Ordusu*” ve FLN’nin idari kanadı olan “*Cezayir Devrimi Ulusal Konseyi*” [Conseil National de la Revolution Algerienne (CNRA)]’nin kurulmasına karar verilmiştir¹⁰⁸.

7. Geçici Hükümet ve Bağımsızlık

1955’te Cezayir’e vali olarak atanan Jacques Soustelle’in olağanüstü durum ilan ederek terörü yaygınlaştırması üzerine Fransız halkı 2 Ocak 1956’da Cezayir Savaşı’nı bitireceğine söz veren partileri iktidara getirmiştir. İktidara gelen Guy Mollet Hükümeti Soustelle’i valilikten uzaklaştırıp birtakım reformlar denese de savaşı bitirememiştir. Sonrasında kurulan Pflimlin Kabinesi ise savaşta kararlı olduğunu göstermiştir. Ancak Cezayir’de Paris’teki hükümete başkaldıran askeri bir diktatörlüğün oluşması, 28 Mayıs’ta Pflimlin’in de istifasına yol açmıştır. Ardından olağanüstü yetkilerle De Gaulle iktidara gelmiş ve o da savaşı sürdüreceğini belirtmiştir¹⁰⁹. Fransızlar, Cezayir’in kaybedileceğini hiç düşünmemişlerdir. Çünkü onlara göre Dışişleri Eski Bakanı Georges Bideau’nun ifadesiyle “*Cezayir’i kaybetmek Paris’i kaybetmekten daha fecidir.*” Generallere göre Cezayir’i her gün biraz daha kaybetmeye sebep olan hadise Fransa’da yaşanan kabine buhranlarıdır. Cezayir’i kazanmak için bu problem çözümlenmelidir. Bunun için de en akıllı çözüm daha önce de başarılı olan De Gaulle’ün iktidara gelmesidir¹¹⁰.

Fransa’da De Gaulle büyük iddialarla iktidara gelmişti. De Gaulle’ün iktidara gelmesi, FLN liderlerini endişelendirmiştir. Çünkü 2 Ekim 1958’de Konstantin’de halka konuşan De Gaulle, bağımsızlık isteklerini engellemek için Cezayirlilere Fransızlarla eşit haklar tanımak, toprak vermek, ücret artışı yapmak, emeklilik hakkı ve yerlilerin memuriyete alınması gibi bir takım reform vaatlerinde bulunmuştur. Aslında daha önce iktidara gelenler de aynı şeyleri söylemişler ama vaatlerini yerine getirmemişlerdi. Bu açıdan De Gaulle’ün sözlerinde yeni bir şey yoktu. Ancak Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi, De

¹⁰⁸ Stora, *a.g.e.*, (1954-1962), s. 36.

¹⁰⁹ Ataöv, *a.g.e.*, s. 156; Selim, *a.g.e.*, s. 93.

¹¹⁰ Çeviker, *a.g.e.*, s. 95.

Gaulle'e cevap vermekte gecikmemiştir. Onlar, dört yıldan beri Fransız vatan-daşı olmak için savaşmadıklarını, bağımsızlık dışında hiçbir vaadi kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır. De Gaulle'ün kendilerini fransızlaştırmaya çalıştığını, iki yılda boşuna 500.000 şehit vermediklerini bildirmişlerdir.¹¹¹ Bu durumdan rahatsız olan FLN liderleri, daha fazla zaman kaybetmemek için 19 Eylül 1958 tarihinde Kahire'de “*Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti*”ni [Gouvernement Provisoire de la Revolution Algerienne (GPRA)] kurmuşlardır. Geçici hükümetin devlet başkanlığını da Ferhat Abbas üstlenmiştir. Daha sonra Ağustos 1961'de Ben Khedda bu görevi yürütmüştür. Geçici Hükümet zafere kadar önce Kahire'de sonra Tunus'ta faaliyetlerini sürdürmüştür¹¹².

Daha sonra 16 Eylül 1959'da De Gaulle, BM'de yaptığı konuşmada “*Cezayir'e, 'kendi geleceğine karar verme hakkı'nın tanınacağı'*”nı açıklamıştır. Ancak bunun uygulanması ertelenmiştir. 1960 yılı Afrika'daki sömürgelerin çözülmeye başladığı bir yıl olmuştur. Artık mali sermaye sömürgeleri taşıyamaz hale gelmiştir. Bunun için de, bağımsızlıkları kabul etmek tek çıkar yol olarak görünüyordu. Bu durum Cezayir'e yerleşen Avrupalılar için çok zor olmuştur. Durumu kabullenmek istemeyen Avrupalı Cezayirliler, sömürgeciliğin devam etmesini istemekteydiler. Bunun için de gerek Cezayir'de gerekse Fransa'da çeşitli siyasi girişimlerde bulunmuşlardır. De Gaulle, General Massu'yu görevinden alarak hem Cezayir'deki Avrupalıları susturmuş hem de daha önce “*asiler*” olarak adlandırdığı Cezayirli milliyetçilerle anlaşma yanlısı olduğunu göstermiştir. Taraflar, 25 Haziran 1960'ta Fransa'nın Melun kentinde masaya oturmuştur. Ne var ki şartları kayıtsız kabul etmeleri istenerek adeta bir tutsak muamelesine tâbi tutulan Cezayirliler, masadan kalkmıştır. Bunun üzerine Cezayir'de, olayı protesto gösterileri başlamıştır. Taşkınlıkları önlemek için Fransa hükümeti, Ocak 1961'de Cezayir'de halkın kendi geleceğini özgürce tespit etme hakkı verinceye kadar bir devlet iktidarının kurulması hakkında referanduma gitmiştir¹¹³. Ne kadar süreceği belli olmayan böyle bir Fransız yönetimini halk kabul etmemiştir. Bu durumda Fransa, 1961'de Cezayirli liderlerle görüşmeleri tekrar başlatmak zorunda kalmıştır. Ancak görüşmelerin tekrar

¹¹¹ Charles-Robert Ageron, *Tarihu'l-Cezayir el-Muasır*, çev. Aicha Asfour, Manchourat Awidet, Paris 1982, s. 174; Ataöv, *a.g.e.*, s. 156; Çeviker, *a.g.e.*, s. 96; Selim, *a.g.e.*, s. 94.

¹¹² Ataöv, *a.g.e.*, s. 156; Çeviker, *a.g.e.*, s. 97-99; Selim, *a.g.e.*, s. 95; Dursun, *a.g.m.*, s. 491.

¹¹³ Dursun, *a.g.m.*, s. 492; Ataöv, *a.g.e.*, s. 146; Çeviker, *a.g.e.*, s. 99.

başlamasından rahatsız olan aşırıları, “Gizli Ordu Örgütü” [Organisation de l’armée secrète (OAS)] adıyla silahlı gizli bir örgüt kurmuşlardır. Örgütte yer alan Salan, Jouhaud, Chelle ve Seller gibi generallerin darbe girişimleri demokratik güçlerin engellemesiyle başarısız olmuştur.

Diğer taraftan Ulusal Kurtuluş Cephesi de Fransa’da birtakım eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Ağustos ayında gerçekleştirilen bir eyleme, Fransız polisi müdahale ederek 12 Cezayirliyi öldürmüş, 17’sini de yaralamıştır. Olayların artması üzerine, polis arama ve kontrolleri daha da sıklaştırmıştır. Cezayirliilerin mahallelerinde yapılan aramalar sonucu insanlar kaybolmaya başlamıştır. Daha sonra ise Seine Nehri üzerinde Afrikalı insan cesetlerinin yüzdüğü görülmüştür. Ayrıca Paris’te Kuzey Afrikalı Müslümanlara yönelik gece sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlanmıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin bu durumu protesto etmek için Cezayirliileri organize etmesine karşılık, Fransız polisi 10.000’den fazla göstericiyi gözaltına almıştır. Bunlardan bir kısmı yedikleri dayak sonucu gözaltında vefat etmiştir. Sorgulama sonrasında suçlu bulunanlar ise mahkeme kararıyla Cezayir’e gönderilmiştir¹¹⁴.

¹¹⁴ Sönmez, *a.g.e.*, 77-79; Fransa 51 yıl aradan sonra o gün yaşanan bu olayları resmen tanımıştır. Fransa siyaset tarihinde “17 Ekim 1961 dramı” olarak anılan ve Paris’te Cezayir’in bağımsızlığını isteyen göstericilerin protestosunun kanla bastırılması gerçeğini Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, 17 Ekim 2012 tarihinde resmen tanıdığını açıklamıştır. Hollande yazılı açıklamasında, “17 Ekim 1961 tarihinde, ülkelerinin bağımsızlığı için gösteri yapan Cezayirliiler kanlı bir şekilde bastırıldı ve öldürüldü. Cumhuriyet açıklıkla bu gerçeği tanır. Ardından 51 yıl geçen bu dramda hayatını kaybeden kurbanları saygıyla anıyorum” ifadesini kullanmıştır. Fransız tarihçiler, polis tarafından gerçekleştirilen kanlı baskınlarda yüzlerce Cezayirlinin yargısız infaz sonucu hayatını kaybettiklerini düşünmektedir. Oysaki Fransız resmi tarihi bu olaylarda sadece 3 Cezayirlinin öldürüldüğünü iddia etmişlerdi. Ayrıca gelecek hafta da Fransa Senatusunun konuyla ilgili bir karar tasarısını oylamaya sunacağı bildirilmiştir. (Anadolu Ajansı, TRT Haber, “Fransa’dan Tarihi Adım” <http://www.trthaber.com/haber/dunya/fransadan-tarihi-adim-59920.html>, (Erişim. 18.12.2012); Basında bu haber şu başlıklarla yer almıştır. “Tarihi karar!” http://haber.gazetevatan.com/fransadan-tarihi-karar/487834/30/D%C3%BCnya#.UIDAx2f_mq1, (Erişim. 18.10.2012); “Fransa 51 yıl sonra kanlı baskını tanıdı”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25390995/>, (Erişim. 18.10.2012); “51 yıl sonra sızlayan vicdan” <http://www.haberturk.com/dunya/haber/786297-51-yil-sonra-sizlayan-vicdan>, (Erişim. 18.10.2012); Arzu Çakır Morin, “Hollande Cezayir olaylarını ‘tanıdı’”, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21721680.asp>, (Erişim. 18.10.2012); “Fransa, 1961 yılında Cezayirli göstericilerin Paris’te öldürüldüğü dramı tanıdı” <http://www.eurovizyon.co.uk/dunya/fransadan-tarihi-adim-h14738.html>, (Erişim.

Evian’da tekrar başlayan görüşmelerde Fransa, diplomatik oyunlarla Cezayirlilerin zaferini boşa çıkarma gayretine girmiş, ama görüşmelerin üç defa kesilmesi sonucu anlaşma yapmaktan başka çıkar yol olmadığını görmüştür. 18 Mart 1962’de Antlaşma imzalanmasıyla, sekiz yıl süren mücadele tamamlanmıştır. Sonrasında çıkarılan aflla da hapishanede olan veya Cezayir’den kaçan Cezayirliler hürriyetlerine kavuşmuşlardır¹¹⁵. 1 Temmuz 1962’de Cezayirliler ülkelerinin bağımsızlığını ilan etmiştir. De Gaulle tarafından 3 Temmuz 1962’de tanınan Cezayir’in bağımsızlığı 5 Temmuz 1962’de resmen ilan edilmiştir¹¹⁶. Cezayir Geçici Hükümeti’ni 33 ülke resmen tanımış ve tebrik telgrafları göndermiştir. Türkiye ise biraz gecikmeli olarak 31 Temmuz 1962’de tanımıştır. Cezayir’de başbakanlığa 26 Eylül 1962’de ilk olarak Ahmed Ben Bella getirilmiştir¹¹⁷.

8. Türkiye’nin Çekimser Tavrı

Cezayir’in bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllarda Türkiye, Nato’ya girmesi sebebiyle Fransa’yla olan ilişkilerini daha ön planda tutmuştur. Ancak o yıllarda Kıbrıs konusunda izlediği politika sebebi ile kendi içinde tezada düşmemek için bir taraftan resmen Batı’dan yana tutum takınırken diğer yandan da Cezayir’e askeri yardım sağlamıştır. O dönemde bazı diplomatlar “*Fransa müttefikimizse Cezayirliler de kardeşimizdir*” duyguları içinde hareket etmiştir. Bundan dolayı Türk hükümeti 17 Kasım 1957’de General Naci Sezen başkanlığındaki bir Türk heyetinin nezaretinde “*Ardahan*” isimli bir Türk şilebi ile askeri yardım görüntüsü altında, Cezayir milliyetçilerine ulaştırılması için Libya’ya, Tripoli limanına silah bırakmıştır. Daha sonra bu silahların Cezayirlilerin evlerinde yakalanması sonucu Fransa’yla Türkiye arasında gerginlikler yaşanmıştır. Menderes Hükümeti’nin Birleşmiş Milletler görüşmelerinde Fransa lehine oy kullanmak mecburiyetinde kalmasında bu olay da etkili olmuştur. Yine Türkiye’nin Cezayir’le ilgili başka bir oylamada çekimser oy kullanmasından sonra 1959’da Tunus’a askeri yardım gönderiyor gibi Cezayirlilere silah yardımı

18.10.2012); “Fransa, ‘17 Ekim 1961 dramı’nı resmen tanıdı” <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=372294>, (Erişim: 18.10.2012).

¹¹⁵ Ataöv, *a.g.e.*, s. 158; Benamou, *a.g.e.*, s. 256.

¹¹⁶ Dursun, *a.g.m.*, s. 492; Eyryce, *a.g.e.*, s. 134.

¹¹⁷ Ataöv, *a.g.e.*, s. 160.

gönderilmiştir. Fransa-Türkiye ilişkileri bu yüzden yine gerginleşmiştir. Hatta Fransa, Cezayirlilere silah götüren bir Türk gemisine müdahale etmiştir. Bu tür yardımlar, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra da devam etmiştir¹¹⁸. Bu dönemde Türkeş (Başbakanlık Müsteşarı olarak) Cezayir savaşçılarına bir denizaltıyla silah ve para göndermiştir¹¹⁹.

Türkiye, 1958 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Cezayir'in kendi kaderini tayin etmesi için yapılan oylamalarda çekimser oy kullanmıştır¹²⁰. Ardından yine Türkiye, 5 Temmuz 1962'de bağımsızlığını resmen ilan eden Cezayir'i, 31 Temmuz 1962'de tanımakla da biraz gecikmiştir. Bu durum, Cezayirlilerde büyük hayal kırıklıklarına sebep olmuş, dolayısıyla ikili ilişkilerimizin gelişmesinde de uzun yıllar bir engel meydana getirmiştir. Cihad Baban'a röportaj veren dönemin Meclis Başkanı Ferhad Abbas; "*yardımlarınıza en çok muhtaç olduğumuz bir zamanda bizleri iki defa kaderimize terkettiniz*" diyerek Türkiye'nin çekimser kalmasından duyduğu kırıngnlığı dile getirmiştir¹²¹. Ancak Türk halkı, hep Cezayirlilerin yanında yer almıştır. Haber kaynakları Fransa ve Batılı ajanslar olmasından dolayı Türk basını ilk etapta bağımsızlık mücadelesini Fransa'nın bir iç meselesi olarak değerlendirmiştir. Ne var ki kendi muhabirlerini Cezayir'e göndermesinden ve de Cezayirli milliyetçilerin Türkiye'de ve dünya kamuoyu önünde kendilerini anlatmaya başlamasından sonra mücadelenin ciddiyetini anlamıştır. Her kesimden bütün basın bu mücadeleye tam destek vermiştir¹²².

Daha sonraki yıllarda ilişkilerin tamirine çalışılmıştır. 4-6 Şubat 1985 tarihlerinde Cezayir'i ziyaret eden dönemin Başbakanı Turgut Özal, dostluk ve kardeşlik duygularının tekrar tesisi için BM'de ret oyu verilmesinden dolayı özür dilemiştir. Ayrıca dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 25-26 Ocak 1999'da yaptığı Cezayir ziyaretinde, Cezayirli yetkililer bu konuyu gündeme getirmeyip, aksine 1959 yılında Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan

¹¹⁸ Dursun, a.g.m., s. 492; Ataöv, a.g.e., s. 144.

¹¹⁹ Akın, a.g.e., s. 54.

¹²⁰ "Türkiye Cezayir Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cezayir_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim. 18.10.2012).

¹²¹ Akın, a.g.e., s. 53; Selim, a.g.e., s. 96.

¹²² Dursun, a.g.m., s. 491-492; Şinasi Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI/12 (2010), 292-293.

Menderes'in talimatları ile Cezayir'e silah ve mühimmat yardımı yapılmasından bahsetmişlerdir. Bu olaylar vesilesiyle iki ülke arasındaki duygusal engeller ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır¹²³.

2012 yılı Cezayir'in bağımsızlığının 50. yıldönümü olması sebebiyle ülke genelinde değişik aktivitelerle kutlama programları düzenlenmektedir. Cezayir'in bağımsızlık yolunda verdiği mücadele bugün de şahitleriyle hala canlılığını korumaktadır.

Sonuç

Cezayir, Barbaros kardeşler sayesinde 1516'dan itibaren 1847'e kadar, 3 asırdan fazla bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Coğrafi konumu ve stratejik önemi sebebiyle Afrika'ya açılan bir kapı ve Akdeniz'in karakolu olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı başta İspanyollar olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın da daima hedefinde olmuştur. 1519'dan itibaren Yavuz Sultan Selim tarafından Barbaros Hayreddin'e Beylerbeyliği unvanı verilerek başlayan devlet yönetimi *Beylerbeyliği, Paşalar, Ağalar ve Dayılar* olmak üzere 4 farklı dönem geçirmiştir. 1789'a kadar Fransa ile iyi dostluk ilişkileri içinde olan Cezayir, 1799'dan itibaren gergin dönemler yaşamaya başlamıştır. Napolyon'un Kuzey Afrika'ya yönelik planlar yapması bu gerginliği tırmandırmıştır. Bölgede İngilizlerin hâkimiyet kurma çabaları Fransızları daha da tahrik etmiştir. Ülke içinde yaşanan siyasi problemleri örtmek için kamuoyunun ilgisini Cezayir'e çekmek isteyen Fransa, "*Yelpaze Olayı*" olarak bilinen diplomatik krizi de iyi bir koz olarak kullanmıştır. Bu olay sonucu Fransa, 1827'den 1830'a kadar üç yıl kuşattıktan sonra neticede 1830'da Cezayir'i işgal etmiştir. II. Mahmud'un tahtta olduğu bu dönemde Osmanlı Devleti askeri ve siyasi olarak birçok sıkıntı ve gaile ile meşgul olmasından dolayı işgale karşı ciddi bir yaptırımında bulunamamıştır. Ancak Cezayir'de, doğuda Hacı Ahmet Bey ile batıda Emir Abdülkadir tarafından başlatılan direnişlere destek vermiştir. 17 yıl süren bu direniş de 1847'de son bulmuş ve bu tarihte Cezayir devlet salnamesinden çıkarılmıştır. Böylece 132 yıl süren Fransa'nın sömürge dönemi başlamıştır. Fransa hemen ciddi bir iskân politikasıyla buraya Fransız ve Avrupalı kolonları yerleştirmiş ve

---

¹²³ "Türkiye Cezayir Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cezayir_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim. 18.10.2012).

onlara toprak vermek suretiyle zamanla nüfus ve güç dengelerini de değiştirmiştir. Bunun sonucu olarak Cezayirliler ikinci sınıf insan konumuna düşmüşler ve kendi topraklarında köle haline gelmişlerdir. Bu zulüm ve adaletsizlik karşısında 1859 yılından itibaren Evladu Sidi Şeyh ve Mukrani gibi küçük çapta isyanlar çıkmış olsa da Fransa bunları kanlı bir şekilde bastırmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Cezayir’de bağımsızlığa doğru yol alınmaya başlanmıştır. Emir Halid, Ahmet Messali Hadj, Abdülhamid Ben Badis ve Ferhat Abbas öncülüğünde siyasi mücadele sürdürülmüştür; ancak 1945’de Setif ve çevresinde bağımsızlık için toplanan halkın üzerine ateş açılarak 45.000 insan öldürülmüştür. Bağımsızlık için 1 Kasım 1954 tarihinden itibaren başlayan silahlı mücadele 1962’ye kadar 7 yıl sürmüştür. Başta Fransızlar bu hareketleri ciddiye almamış, daha önceki isyanlar gibi küçük çapta bir girişim olarak değerlendirmiştir. Cezayir’i Fransa’nın bir parçası kabul eden ve o yüzden “*Fransız Cezayiri*” olarak isimlendiren Fransızlar, hiçbir zaman burayı kaybedeceklerini düşünmemiştir. “*Cezayir Sorunu*” 1955’te Birleşmiş Milletler gündeminde yer almıştır. Burada 1958’de Cezayir’in kendi kaderini tayin etmesi için yapılan oylamada Türkiye çekimsiz oy kullanmıştır. 1962’de Fransa’nın Evian şehrinde Fransa ile görüşmelere başlayan Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti 3 Temmuz 1962’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönemde Türkiye basını, önce bağımsızlık mücadelesini Fransa’nın iç meselesi olarak görmüştür. Bölgede kendi muhabiri olmadığından haberleri Fransa ve Batılı kaynaklardan alması sebebiyle başta milli mücadelenin farkına varamamıştır. Bir müddet sonra gerçeği gören basın Cezayirlilerin mücadelesine destek vermiştir. Cezayir Geçici Hükümetini 33 ülke tanımıştır. Türkiye ise, NATO’da bulunması sebebiyle Fransa’yla olan ilişkilerini ön planda tutmuş ve Cezayir’i gecikmeli olarak 31 Temmuz 1962’de tanımıştır. Türkiye’nin bu tutumu uzun bir süre Türkiye-Cezayir ilişkilerini etkilemiştir. Ancak daha sonra Özal ve Demirel’in ilişkileri tamire yönelik çabaları iyi netice vermiştir. Bugün 2012 yılında 50. Bağımsızlık yıldönümünü kutlayan Cezayir bölgenin en büyük ve en zengin ülkelerinden biri haline gelmiştir.

Kaynakça

Ageron, Charles R., *Tarihi'l-Cezayir el-Muasır*, çev. Aicha Asfour, Manchourat Awidet, Paris 1982.

Ahmida, Umeyravi, *Min Tarihi'l-Cezairi'l-Hadis*, Daru'l-Huda Ayn Mliyya, Cezayir 2004.

_____, *Mine'l-Mültekayati't-Tarihiyyeti'l-Cezairiyye*, Matbaatu'l-Ba's, Kostantiniyye 2000.

_____, *Muhadarat fi Tarihi'l-Cezairi'l-Hadis*, Daru'l-Huda Ayn Mliyya, Cezayir 2004.

Ali Rıza Paşa, *Mir'atü'l-Cezayir*, 1293.

Ataöv, Türkkaya, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

Bellemare, Alex, *Abd-el-Kader Sa Vie Politique et Militaire*, Librairie de la Hachette, Paris 1863.

Benamou, Georges-Marc, *Bir Fransız Yalanı*, çev. Sonat Ece Kaya, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.

Bouazza, Boudersaya, *el-Hac Ahmed Bey fi'ş-Şarki'l-Cezair (1830-1848)*, Daru'l-Hikme 2012.

Bouteflika, Abdulaziz, "Nous Ne Devons Pas Oublier", *el-Moudjahid*, Algerie, 07 Mai 2006, <http://www.aidh.org/txtref/2006/alg-02.htm>.

Churchill, Charles H., *Hayatu'l-Emir Abdülkâdir*, çev. Ebu'l-Kasım Sadallah, Daru't-Tunusiyye Li'n-Neşr, Tunus 1974.

Çaycı, Abdurrahman, *Büyük Sahrada Türk Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

Çeviker, Avni, *Hür Cezayir*, Kültür Matbaası, Ankara 1958.

Danziger, Raphael, *Bir Başkaldırının Anatomisi*, Akabe Yayınları, İstanbul 1988.

Daybelge, Esat, *Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961.

Deniz, Ferhat, *Cezayir Nereye? Geliyorum Diyen İslam Devrimi*, Denge Yayınları, 1992.

Derradj, Mohamed, *ed-Duhulu'l-Osmani ile'l-Cezair ve Devru'l-İhva bi Barbaros (1512-1543)*, el-Asale li'n-Neşri ve Tevzi, Cezayir 2012.

_____, *Osmanlıların Cezayir'e Girişi (1512-1543)*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2011.

Dursun, Davut, "Cezayir (Sömürge Dönemi)", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII (1993), 489-494.

Esquer, Gabriel, *Histoire de l'Algérie (1830-1960)*, Presses Universitaires de France, Paris 1960.

Etienne, Bruno, *el-Emir Abdülkâdir el-Cezairi*, çev. Mişel Huri, Daru Atiyye Li'n-Neşr, Beyrut 1997.

Eyrice, Elem, *Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.

Fedai, Aysel, *Fransa Hâkimiyetinde Cezayir (1914-1954)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2008.

Filliale, Achille, *Dictionnaire des communes, ville, villages de l'Algérie*, Imprimerie Typographique J. Lavagne, Alger 1878.

_____, *Histoire de la conquête et de la colonisation de L'Algérie (1830-1860)*, Arnaud de Vresse, Libraire-Editeur, Paris 1860.

Julien, Charles A., *Histoire de L'Algérie Contemporaine La Conquête et les Débuts de la Colonisation (1827-1871)*, Casbah Edition 2005.

Kahraman, Kemal, "Cezayir (Osmanlı Dönemi)", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII (1993), 487-489.

Kuran, Ercüment, "Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü (1827)", *Tarih Dergisi*, III/5-6, (İstanbul 1953), s. 53-62.

_____, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1957.

Muslu, Ramazan, *Emir Abdülkâdir el-Cezairi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

Önal, Gençosman, *Cezayir'in Bağımsızlık Sürecinde Fransa'nın Yürüttüğü Siyaset ve Uygulamalar*, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Sadallah, Ebu'l-Kasım, *Ebhas ve Ârâ fi Tarihi'l-Cezair*, Daru'l-Garbi'l İslami, Lübnan 1996.

Saiduni, Nasiruddin, *Asru'l-Emir Abdülkâdir*, Müessesetü Caizetü Abdilaziz Suudu'l-Babtin Li'l-İbdai's-Şura 2000.

Selim, Hasan, *Cezayir Bağımsızlık Savaşı*, Beyan Yayınları, İstanbul 1985.

Sönmez, Şinasi, *Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu (1954-1962)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

Stora, Benjamin, *Histoire de l'Algérie Coloniale (1830-1954)*, Hibre Editione, Paris 2004.

Yahiaoui-Merabet, Messaouda, *Société Musulmane et Communautés Européennes dans L'Algérie du XXe siècle*, Edition Houma, Algér 2005.

Yver, George, "Cezayir", *İslam Ansiklopedisi*, III (1988), 132-151.

Zağidi, Muhammed el-Hasan ve Hasan Bumali, *et-Tahtdiratu'l-Ameliyye Lis'Sevreti't-Tahririyeti'l-Cezairiyye 1954*, Daru'l-Huda Ayn Mliyya, Cezayir 2012.

Zağidi, Muhammed el-Hasan ve Mirac Ecdidi, *Neşetü Ceyşi't-Tahriri'l-Vatani 1947-1954*, Daru'l-Huda Ayn Mliyya, Cezayir 2012.

Zağidi, Muhammed el-Hasan, *Neşetü Ceyşi't-Tahriri'l-Vatani (1947-1954)*, Daru'l-Hüda, Cezayir 2012.

"51 yıl sonra sızlayan vicdan"

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/786297-51-yil-sonra-sizlayan-vicdan>, (Erişim: 18.10.2012).

"Fransa 51 yıl sonra kanlı baskını tanıdı"

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25390995/>, (Erişim: 18.10.2012).

"Fransa, '17 Ekim 1961 dramı'nı resmen tanıdı"

<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=372294>, (Erişim: 18.08.2012).

"Fransa, 1961 yılında Cezayirli göstericilerin Paris'te öldürüldüğü dramı tanıdı" <http://www.eurovizyon.co.uk/dunya/fransadan-tarihi-adim-h14738.html>, (Erişim: 18.10.2012).

"Fransa'dan Tarihi Adım"

<http://www.trthaber.com/haber/dunya/fransadan-tarihi-adim-59920.html>, (Erişim: 18.10.2012).

"Tarihi karar!" http://haber.gazetevatan.com/fransadan-tarihi-karar/487834/30/D%03%BCnya#.UIDAx2f_mq1, (Erişim: 18.10.2012).

“Türkiye - Cezayir Siyasi İlişkileri” http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cezayir_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim: 18.10.2012).

Arzu Çakır Morin, “Hollande Cezayir olaylarını ‘tanıdı’” <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21721680.asp>, (Erişim: 18.10.2012).

Harbi, Muhammed: “La Guerre d’Algerie a Commencé à Setif” *Le Monde Diplomatique*, Mai 2005, <http://www.monde-diplomatique.fr/2005/05/HARBI/12191>, (Erişim: 18.10.2012).

Le Cour Grandmaison, Olivier: “Torture in Algeria: Past Acts that Haunt France-Liberty, Equality and Colony” *Le Monde Diplomatique*, June 2001, <http://mondediplo.com/2001/06/11TORTURE2> (Erişim: 15.08.12).